

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم اهل للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN :2564 -7903 Yıl/Year :3 - Sonbahar/Spring 2020 - Sayı / Issue :6

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 3 – Sonbahar / Spring 2020 – Sayı / Issue: 6

ISSN: 2564-7903

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

Araştırma Makaleleri / Articles

**OSMANLI SONRASI KUZEY MAKEDONYA ULEMASINININ
DURUMUNA IŞIK TUTAN BİR MEKTUP**

Meral Jahjai*

Geliş Tarihi : 30 Mayıs 2020

Kabul Tarihi : 11 Ağustos 2020

Öz:

Osmanlı'nın Balkanlar'dan fiilen ayrılışı ile birlikte geride kalan Müslüman unsurlar için belirsizlik dönemi başlamıştır. Beş yüz seneyi aşkın bir süre yönetenleri yönetilen konumuna getirmek için devreye konulan uygulamalar müslümanların büyük kısmının göç etmesi ile neticelenmiştir. Değişik sebeplerle göçe iştirak etmeyip geride kalanlar da varlıklarını ve kimliklerini korumak için mücadele vermişlerdir. Bu serüvende her daim halkın yanında olmayı seçen onları bilinçlendirip millî ve kültürel birliği korumayı görev edinen ilim adamları olmuştur. Bu tavırları sebebiyle yönetim nezdinde itibar görmeyen söz konusu ulemanın faaliyetleri de hayatları hakkındaki bilgiler de kendine ancak halkın hatırasında yer bulabilmiştir. Çalışmaları ise not defterlerine mahkûm edilmiş kendi kütüphanelerinin ötesine ulaşamamıştır. Bu sebeple bugün onların hayatlarına dair yapılmış ve yapılacak olan çalışmalarda halkın hafızasında yer etmiş bu bilgiler son derece önemli bir yer tutmaktadır. Kütüphanelerine ulaşabilme imkanı ise bize hem sahip olduğumuz bilgileri teyit etme hem de bazı yeni bilgileri elde etme imkanı tanımaktadır. Bu bağlamda son dönem Kuzey Makedonya ulemasından olan Kemal Aruçi'nin kütüphanesinde bulunan bir mektup önemli bir örnektir. Bu makalede merhum Kemal Aruçi tarafından dönemin Yugoslavya Cumhuriyeti İslam Birliği Yüksek Meclisi Başkanı Hamdiya Çemerliç'e gönderilmiş olan bir mektup/dilekçe çerçevesinde dönemin ilim adamlarının genel durumu ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Balkanlar, İslam, Kuzey Makedonya, Ulema, Kemal Aruçi.

**A LETTER SHEDDING LIGHT ON THE ULEMA IN POST-
OTTOMAN MACEDONIA**

Abstract:

After the physical withdraw of the Ottomans from the Balkans, a time of uncertainty started for Muslims left behind. Policies aiming to bring those ruled for more than 500 years to the position of rulers of the new period resulted in the migration of vast numbers of Muslims from the region. Those who didn't participated to these waves of migration for different reasons and remained struggled so as to protect their historical existence and their own identities. In this survival process, it was the ulema who have always sided with the people, helped them to retain their consciousness and worked for the national and cultural unity of their own societies. For this reason, these manners of ulema were not appreciated by authorities so information about activities and lives of these Muslim clergy would be available only in the memory of those Muslim societies in which they lived. As for their written works, they could not free themselves from those notebooks inside their personal libraries. For this reason, information available at the public memory is essential for researches that had already been finished or the ones still in progress. In this respect, a letter available at the personal library of Kemal Aruçi who is one of the recent-period ulemas of North Macedonia, is a significant example. This paper explores general conditions for the clergymen of that period focusing on the

* Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü meraljajjai@trakya.edu.tr Orcid Id: 0000-0002-1733-1549.

İntihal: Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: Jahjai, Meral. "Osmanlı Sonrası Kuzey Makedonya Ulemasınının Durumuna Işık Tutan Bir Mektup". Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi / 6 (Ekim 2020): 29-42.

letter/petition of Kemal Aruci to the then President of Higher Council of the Muslim Union of Yugoslavia.

Keywords: Balkans, İslam, North Macedonia, Ulema, Kemal Aruçi.

Giriş

Günümüzde Kuzey Makedonya olarak anılan bölgenin İslam dini ile tanışması Osmanlı döneminde gerçekleşmiştir. Fethetmiş olduğu bölgeleri yıkmayı değil de ihya etmeyi ön planda tutan Osmanlı, yapmış olduğu faaliyetlerle zengin bir kültürün yer etmesini sağlayarak bölgede yeni bir medeniyetin teşekkülüne ön ayak olmuştur. Günden güne artan Müslüman nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması için her yerleşim birimine cami ile yanı başında mektepler ikame etmiştir.¹ Ayrıca ilmin yayılması ve fikir dünyasının gelişmesi için medreseler de kurmuştur. Medreseler hem günden güne artan kurumlara kadro yetiştirmek hem de gündelik dini hayatı organize eden ulemanın eğitilmesini sağlamaktaydı. Böylece Osmanlı ilim geleneğinde yetişmiş ulema bölgede etkin olmuş ve bu anlayışın yerleşmesine vesile olmuştur. İsa Bey Medresesi, İshakiye Medresesi, Haydar Kadı Medresesi, Meddah Baba Medresesi gibi daha nice eğitim kurumu Osmanlı döneminde Kuzey Makedonya’da faaliyet göstermiştir.²

Osmanlı Devleti bölgeyi millet sistemi uygulaması ile yönetmişti.³ Şöyle ki her millete, kendini organize edebilmesi ve problemlerini çözebilmesi için gerekli kurumları kurma ve bunları işletme hakkı ve imkanı tanımıştı. Ancak Osmanlı sonrasında Balkanlardaki Müslüman unsurun aynı hoşgörü ile yönetildiğini söylemek mümkün olmamaktadır. 1919 yılında St. Germain Antlaşması⁴ ile bağımsızlığı tanınan Sırp Hırvat Sloven Krallığı’nın Slav Ortodoks hâkimiyetini sağlama projeleri Müslüman unsur için sancılı olmuştur. Hâkim çoğunluğu yönetilen azınlığa dönüştürme uygulamaları kapsamında yürütülen ekonomik ve siyasi baskılar Müslümanları göç etmeye zorlarken⁵ diğer taraftan toplumsal hafızanın yok edilmesi gayesiyle tarihi eserlerin yıkımına ve yok edilmesine de devam ediliyordu.⁶ Sözü edilen antlaşma Müslümanlar için geniş haklar tanımıştı. Ancak Türk ve Arnavutların meskun olduğu bölgeleri ziyaret eden müfettişlerin “son derece agresif ve uyumsuz” buldukları bölge halkının ‘yeni düzene’ intibakını sağlayacak politika önerileri, bu anlaşmaya bir uygulama zemini tanımamıştı.⁷ *Uyumlu vatandaşlar* yetiştirme adına yürürlüğe konmuş olan uygulamaların kültürel soykırıma yol açacağı bilincinde olan ulema, kültürel kimliğe sahip çıkma konusunda yoğun bir mücadele vermişti. Bundan dolayıdır ki hem ulemanın faaliyetlerinde hem dinî okulların üzerinde rejimin baskısı hiç eksik olmamıştır.⁸

Bu zor günlerde halkın yanında durarak toplumsal birliği sağlayıp kimlik mücadelesi veren ilim adamları Osmanlı medreselerinde yetişmiş olan âlimlerdi. Bölgenin her yerinde yaygın olan bu eğitim kurumlarının faaliyetleri Osmanlı’nın bölgeden ayrılması ile birlikte bir

¹ XVII. yüzyılın başlarında Evliya Çelebi sadece Üsküp’ten bahsederken en az 70 mektep kaydetmektedir. Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, sad. Çevik Mümin, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1996), 5/382-386.

² Daha fazla bilgi için bkz: Lutfi Nexhipi, *XV-XVI. Yüzyıllarda Makedonya’da Kültür ve Medeniyet*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 25-35.

³ İlber Ortaylı, “Osmanlı’da Millet Sistemi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 12 Nisan 2020).

⁴ J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, (İstanbul: İnkılap Kitabevi 2015), 616.

⁵ Abdülmecit Nuredin, *Balkanlardan Türkiye’ye Göç ve Etkileri*, (Ankara: Çağla Yayıncılık, 2011), 248.

⁶ Kuzey Makedonya’daki vakıf eserlerin akıbeti için bkz: Abdülmecit Nuredin, “Dünden Bugüne Makedonya Türkleri”, *Hikmet-İlmi Araştırma Dergisi*, 11 (Mayıs 2008), 184-187.

⁷ Avzi Mustafa, “Konflikt i İmamëve me Mësuesit Serbë Ndëmjet Dy Luftërave Botërore Në Maqedoni” *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare (Simpozium Shkencor 17 Nëntor 2012 Shkup)*, (Üsküp: Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları, 2012), 181.

⁸ Mustafa, “Konflikt i İmamëve me Mësuesit Serbë Ndëmjet Dy Luftërave Botërore Në Maqedoni”, 181-189.

süreligine kesintiye uğramıştır. Ancak kısa bir toparlanma sürecinden sonra ilim adamlarının bireysel gayretleri ile birçok medresenin eğitim vermeye devam ettiği görülmektedir. Osmanlı sonrası Makedonyasında resmi olarak üç medresenin faaliyet gösterdiği kaydedilmiş olsa da⁹ bu alandaki çalışmalar gayriresmi olarak faaliyet gösteren birçok medresenin varlığını ortaya koymuşmuştur.¹⁰ Osmanlı ilim geleneğinde yetişmiş ilim adamların kendi gayretleri ile kurmuş oldukları medreselerde yetişen talebeler, kültürel kimliği koruma ve yeni nesillere aktarma olarak özetleyebileceğimiz bu mücadeleyi gönüllü olarak devralmış ve günümüze dek etkisini sürdüren anlayışın canlı kalabilmesinde etkin olmuşlardır.¹¹

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan Tito Yugoslavya'sı döneminde de durum çok farklı olmamıştır. Tercihin 'ılımlı' Sosyalizmden yana kullanılmasına rağmen Müslüman nüfusun kendi kültürü ile bağlarını kesecek faaliyetlere daha da hız verilmiştir. 1960'larda bile Türkiye Cumhuriyeti ile göç anlaşmasının imzalanmış olması etnik arındırma faaliyetlerinin devamı olarak nitelendirilmektedir.¹²

Bu dönemde dinin yasaklanmasından çok resmi ideolojinin yorumu ile sistematik bir tahrife maruz bırakılması oldukça tahripkâr bir tavır olmuştur.¹³ 1946 yılında şeri mahkemeler gibi dini kurumların yanı sıra medreseler de kapatılmıştı. Müslümanlardan yeni ideolojiye sadakat beklediği¹⁴ bir ortamda iktidarın dini kurumlardan istediği gayri İslâmî fetvalara karşı çıkan ilim adamları vatan haini, rejim aleyhtarı gibi suçlamalarla tutuklanıp yargılanmaktaydılar. Türk millî, dinî hak ve özgürlükler mücadelesi veren Yücelciler teşkilat mensuplarının yargılandığı¹⁵ bu dönemde din âlimlerinin de sürekli takip edilip tutuklanması topluma yön veren, sözü geçen aydınların sindirilmesi ve susturulması için yapılmaktaydı. Bilhassa Meddah Medresesi mezunları "uyumsuz" olarak görülmüş ve çeşitli suçlamalarla tutuklanmışlardır.¹⁶

⁹ Bu dönemde resmi olarak faaliyet gösteren üç medrese bulunmaktadır. Bunlardan biri klasik tavrıda eğitim veren Meddah Medresesi (1925-1947), günün şartlarına uygun olarak reform edilerek faaliyet gösteren İsa Bey Medresesi (1936-1941) ve resmi ideolojiyi yerel halka benimsetebilmek gayesiyle devlet eliyle kurulmuş Kral Medresesi'dir (1924-1941). Daha fazla bilgi için bkz: Qerim Lita, "Medresetë e Bashkësisë Fetare Islame Në Shkup Gjatë Sundimit Të Mbretërisë Së SKS (Jugosllave), *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare (Simposium Shkencor 17 Nëntor 2012 Shkup*, (Üsküp: Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları, 2012), 108-119.

¹⁰ Söz konusu döneme ait ilim adamlarının hayatından bahseden çalışmalar, birçok medresenin varlığını da ortaya koymuş bulunmaktadır.

¹¹ Günümüzde de Balkanlar'da Müslüman unsurun ikamet ettiği bölgelerde, zamanın ihtiyaçlarına binaen kısmen ders programlarında değişikliğe gidilmiş olsa da, kültürel manada bu geleneğe sahip çıkma bağlamında medreselerin eğitim vermeye devam ettiklerini ifade edebiliriz. Üsküp Merkez İsa Bey Medresesi dört şubesi ile birlikte, Priştine Alaaddin Medresesi, Prizren Medresesi, Saraybosna Gazi Hüsrevbeg Medresesi gibi medreseler, bu bağlamda sayabileceğimiz medreselerin sadece bir kaçını oluşturmaktadır. Günümüzde medreselerin detaylı faaliyetleri için bir örnek olarak bkz: Abas Jahjai, "Makedonya'da Evlâd-ı Fâtihân İzleri-İsa Bey Medresesi", *Evlâd-ı Fâtihân*, 7 (Temmuz 2019), 28-30.

¹² Ali Erken, "Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu: 1955-1967", *History Studies International Journal of History*, 10/3 (April 2018), 60.

¹³ İsmail Bardhi, *Hafiz İbrahim Dalliu dhe Ekzgjjeza e Tij Kur'anore*, (Üsküp: Logos A, 1998) 78.

¹⁴ Erken, "Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması", 60.

¹⁵ Türklerin hakları için kurulmuş olan derneğin dört kurucusu idam edilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Mehmet Ardıcı, *Yücelciler 1947/Makedonya'da Müslüman Direnişi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991).

¹⁶ Fettah Efendi, Kemal Aruçi, Cemal Efendi, Mehmet Efendi Sadık gibi daha nice Meddah Medresesi öğrencisi bu yıllarda tutuklanıp hapsedilmişti. Bkz: Meral Jahjai, *Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*, (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 18-20.

Bu dönemde Kuzey Makedonya’da eğitim görmüş din âlimi sayısı sınırlıydı.¹⁷ Bu nedenle çoğu kez sadece hâfız olan veya çok az dinî bilgiye sahip olanlar bile camilerde resmi olarak görevlerde bulunmuşlardır. Buna rağmen topluma yön verecek ilim irfan sahibi icazetli ulemanın topluma yön verecek mekanizmalarda yer alması şöyle dursun, çoğu zaman imam olarak dahi resmi bir görevde bulunmasına izin verilmemiştir. Kendi dönemlerinde yöneticiler tarafından itibar görmeyen bir kültürün temsilciliğini yapmış olmaları sebebiyle çalışmalarının yayınlama imkânı bile bulamamışlardır.¹⁸

Rejim ile uyumsuz olarak nitelendirildiğinden düzgün bir iş sahibi olma imkânı tanınmayan ilim adamları çok zor şartlar altında da olsa kimlik koruma mücadelesine devam etmiştir. Sisteme dâhil edilmemeleri, onların ne maaş ne de herhangi bir sağlık sigortasına sahip olamamaları anlamına gelmekteydi. Bu şartlar altında almış oldukları eğitim gereği gerek vaaz verme gerekse talebe yetiştirme suretiyle gönüllü hizmet vermeye devam eden ulemanın maddi geçimi, zaten çok fakir olan cemaatin yardımlarına kaldığı, hatta birçoğunun geçimini ziraatla uğraşarak temin etmeye çalıştığı aktarılmaktadır.¹⁹

Din adamları bu dönemde faaliyetleriyle Müslümanların birliği ve maddi-manevi varlığını istikrarlı bir şekilde sürdürebilmeleri için önemli katkılar sağlamıştır.²⁰ Vaazlarında dinî, millî ve kültürel değerlere sahip çıkmayı ön planda tutarak, yerleştirilmek istenen gayri İslamî yaşam tarzına şiddetle karşı çıkmış ve bunlara tabi olanları alenen eleştirmişlerdir. Bilhassa toplumun fakirliğine duyarsız kalıp lüks içerisinde yaşamlarını sürdürmeye devam eden toplumun önde gelenleri de bu eleştirilerden nasiplerini almışlardır. Tevarüs edilen itikadî geleneği aktarmaya çalıştıkları vaazlarında, hurafelere ve İslam dinine uymayan adetlere de savaş açmışlardır. Gerek cami kürsüsündeki vaazları gerekse talebe yetiştirme gayretleri süresince üzerlerinde rejimin takip ve baskısı hiç eksik olmamıştır.²¹

Halkın arasında hatıralarının hala canlı olduğu bu ilim adamları hakkındaki bilgiler, ancak yakın tarihte yapılan çalışmalar sayesinde kayda alınmaya başlanmıştır. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği’nin himayesinde organize edilen 17 Kasım 2012 tarihli Sempozyumda sunulmuş olan bildirimler, Osmanlı sonrası ulemadan bir kısmı hakkındaki bilgilerin kayıt altına alınmasına katkı sağlamıştır.²² Bu çabalar bir şekilde devam etmektedir.

¹⁷ İsmail Bardhi, “İslam and Muslims in Macedonia”, *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 36/4, (July 2016), 34.

¹⁸ Hüseyin Cozo’nun *Glasnik* dergisinde yayımlanan reformist görüşlerine karşı Kemal Aruçi’nin yazmış olduğu reddiye dönemin hiçbir yayın organı tarafından yayınlanmamıştır. Ancak 2018 yılında latinize edilip bir değerlendirmeye tabi tutularak yayınlanabilmiştir. Bkz: Meral Jahjai, “Makedonyalı Kemal Aruçi’nin Hüseyin Cozo’ya Ehl-i Kitabın İtikadi Durumu Hususundaki Reddiyesi”, *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (Nisan 2018), 52-104. Şiirleri oğlu Muhammed Aruçi tarafından latinize edilerek 1999 yılında yayın hayatına kazandırılmıştır. Bkz: Muhammed Aruçi, *Kemal Efendi Aruçi Şiirlerim*, (Üsküp: Logos-A, 1999). Yine *Akâid ve Kelâm Ders Notları* başlıklı yazıları üzerine tarafımızdan, Doç Dr. Muhammet Altaytaş danışmanlığında Yüksek Lisans çalışması yapılmıştır. Bkz: Meral Jahjai, *Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*, (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017). Kemal Efendinin bu notları, dedem olması hasebiyle akrabalık nedeniyle ulaşabildiğimiz çalışmalardır.

¹⁹ Qani Nesimi, “Roli i Hoxhallarëve Të Tetovës Në Mbrojtjen e Identitetit Dhe Tërësisë Kombëtare Shqiptare-Rasti Molla Garip Ramiz Beadini”, *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare (Simpozium Shkencor 17 Nëntor 2012 Shkup)*, (Üsküp: Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları 2012), 38.

²⁰ Muhammed Aruçi, “Üsküp’te Meddah Medresesi”, *Balkanlar’da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri Sofya Nisan 21-23. 2000*, ed. Ali Çaksu (İstanbul: İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2002), 191.

²¹ Nesimi, “Roli i Hoxhallarëve Të Tetovës Në Mbrojtjen e Identitetit Dhe Tërësisë Kombëtare”, 39.

²² *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare (Simpozium Shkencor 17 Nëntor 2012 Shkup)*, (Üsküp: Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları, 2012).

Meselâ Süleyman Baki'nin "Fikir Coğrafyası" yayın sitesinde yayınlanmış olan yazı dizisinde ağırlıklı olarak Üsküp uleması hakkında bilgi verilmektedir.²³ Metin İzeti *Kandilat E Udhës Së Drejtë-Rrëfime Për Hoxhallarët E Tetovës* (Doğru Yolun Kandilleri-Kalkandelen Hocaları Hakkında Anlatımlar) ve Hüsein Rizai *Ulematë e Tetovës* (Kalkandelen Uleması) başlıklarıyla 2019 yılında Osmanlı sonrası Kalkandelen uleması hakkında bilgi veren eserler kaleme almışlardır. Yakın bir tarihe ait olmasına rağmen dönemin hususiyetleri nedeniyle kayıt altına alınmamış konular hakkında bilgi veren bu çalışmaların birçoğu şifahi kaynaklara dayanılarak hazırlanmıştır.

Merhum Muhammed Aruçi "Üsküp'te Meddah Medresesi" başlıklı sunumunda, konu ile ilgili kaynak yetersizliğini dile getirirken, haklı olarak, bilgilerin ancak bu öğretim kurumunda eğitim görmüş kişilerden alınan şifahi bilgilerden veya onların yazılarından elde edildiğini ifade etmiştir.²⁴ Bu makalemizde incelemeye konu ettiğimiz mektup, Osmanlı eğitim geleneğinde yetişmiş son dönem Kuzey Makedonya âlimlerinden Kemal Aruçi tarafından dönemin Yugoslavya Cumhuriyeti İslam Birliği Yüksek Meclisi Başkanı Hamdiya Çemerliç'e gönderilmiştir. Meddah Medresesi mezunu olan Kemal Aruçi'nin bu mektubu, kayıt altına alınmayan bir dönem ile ilgili bilgiler ihtiva etmesinin yanında dönemin âlimlerinin durumu, karşılaştığı oldukları zorluklar hakkında bir belge olarak da elimizde bulunmaktadır.

Babası Kemal Aruçi'ye ait bu kayıtları büyük bir titizlikle koruyan ve üzerinde çalışan Muhammed Aruçi'nin bahsi geçen belgelerin hepsini yayınlamaya ömrü vefa etmemiştir. Merhum Muhammed Aruçi'nin kütüphanesinde bulduğumuz bu yazıları kayıt altına almayı, hem Muhammed Aruçi'nin arzusunu gerçekleştirmek hem de Balkan Müslümanlarının hayatında önemli yeri bulunan bu iki muhterem zatı rahmetle anmak için bir vesile olarak addediyoruz.

Mektubun incelenmesine başlamadan evvel dinî düşüncenin oluşumunda önemli rolü bulunan Meddah Medresesi ve öğrencilerinden biri olan Kemal Aruçi hakkında kısaca bilgi vermenin yararlı olacağını düşünüyoruz.

1. Meddah Medresesi

Meddah Medresesi Osmanlı sonrası dönemde, Osmanlı ilim geleneğinin devamını sağlayacak şahsiyetlerin yetişmesini sağlayan dönemin en önemli eğitim kurumudur. Burası, Üsküp'ün fatihi olarak bilinen Paşa Yiğit Bey'in, hocası Meddah Baba adına yaptırmış olduğu cami, tekke ve medreseden oluşan külliyeinin içerisinde yer alır.²⁵ Fethin daha ilk yıllarında bölgeye kazandırılmış olan bu ilim yuvası, Osmanlı döneminde bölgede İslam dininin kökleşmesine katkı sağlayacak ilim adamlarının yetişmesinde önemli rol oynamıştır.²⁶

Osmanlı'nın bölgeden ayrılmak zorunda kalmasıyla, Meddah Medresesi'nin faaliyetleri de bir süreliğine kesintiye uğramıştır. Ancak 1925 yılında Ata Efendi'nin (ö. 1946) gayretleri ile medrese yeniden faaliyet göstermeye başlamıştır. Medresenin yeniden açılmasının gerekçesi, ulemanın, sahip olduğu birikimi yeni nesillere aktarmak suretiyle kültürel

²³ Süleyman Baki, <https://www.fikircoğrafyasi.com/yazarlar/suleyman-baki>

²⁴ Aruçi, "Üsküp'te Meddah Medresesi", 190.

²⁵ Aruçi, "Üsküp'te Meddah Medresesi", 184.

²⁶ Muhammed Ali, "Roli i Atallah Efendi Kurtishit Në Ruajtjen e İdentitetit Fetar Tek Shqiptarët", *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare Simpozium Shkencor (17 Nëntor 2012)*, (Üsküp: Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları, 2012), 86.

devamlılığı ve manevi birliği sağlamak, karşılaşılan yeni toplumsal meselelere çözüm üretebilmek şeklinde ifade edilmektedir.²⁷

Meddah Medresesi bünyesinde ilk, orta ve yüksek kısımları barındıran bir Yüksek İslam Eğitim Kurumu statüsündeydi.²⁸ Klasik eğitim metodunun uygulandığı bu kurumda, müfredat olarak, ihtiyaca binaen yapılmış bazı ilaveleriyle Fatih medreseleri ders programı uygulanmaktaydı.²⁹ Eğitim dili Türkçe olmakla beraber, Arapçaya da özel önem verilmekte hatta kullanılan kaynakların çoğunun Arapça olduğu görülmektedir. Ders müfredatında belirlenmiş olan eserleri başarıyla tamamlayan kimselere İslam Birliği tarafından, dinî hizmetlerde görev almaya ehil olduğuna dair *İcazetname* verilmekteydi.³⁰

1925-1947 yılları arasında faaliyet gösteren Meddah Medresesi beş nesil mezun vermiştir. Osmanlı döneminde yerleşmiş olan geleneğin bir devamı olarak Meddah Medresesi mezunlarının, Osmanlı'nın temsil ettiği dinî ve itikadî anlayışa sahip çıktıkları, onu yeni nesillere aktardıklarını ve toplumda itibar edilen, topluma yön veren itibarlı şahsiyetler olduklarını görmekteyiz. Tam da bu yüzden Meddah Medresesi'nin faaliyetleri yeni kurulmuş olan Yugoslavya yönetimi tarafından 1947 yılında durdurulmuş, mezunları ise uyumsuz ve tehlikeli kimseler olarak görülerek mahkemelere sevk edilmişlerdi.³¹

2. Kemal Aruçi ve İlmî Şahsiyeti

Kemal Aruçi Kuzey Makedonya'nın günümüzde resmi olarak Vrapçişte adıyla anılan ancak halk arasında Raptiştah³² adıyla bilinen beldesinde 1920 yılında doğmuştur. İlköğrenimine doğum yerindeki okulda Sırp dilinde devam ederken aynı zamanda babası Abdülvehhap Efendi'den Kur'an-ı Kerim ve temel dinî bilgiler eğitimi almıştır. 1931 yılından itibaren Üsküp Meddah Medresesi'ne kaydını yaptırmış olan Kemal Aruçi, 1944 yılında üstün başarı ile mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra köyüne geri dönen Kemal Aruçi, Yeni Cami avlusunda bir medrese inşa ettirip orada talebe okutmaya başlamıştır. Ancak bu ilim yuvasının ömrü pek uzun olmamıştır. İktidarın almış olduğu karar neticesinde 1946³³ yılında şer'i mahkemeler ve çeşitli dinî müesseseler ile birlikte bu medresenin de faaliyetleri durdurulmuş oldu.³⁴

Ulemanın toplum üzerindeki etkisinin bilincinde olan yeni iktidar, politikalarıyla uyumlu din adamları arayışına girmiştir. Yeni ideolojinin geniş kitleler arasında yer bulabilmesi için dinî kurumlardan talep ederek aldıkları fetvalara karşı çıkanlar arasında Kemal Aruçi de yer alıyordu. Bu tavrıyla “yeni düzen” için “uyumlu” olmayacağını gösteren Kemal Aruçi, 1950 yılında devlet tarafından başlayan bu faaliyetler nedeniyle tutuklanıp iki yıl gibi bir süre ağır

²⁷ Ramiz Zekaj, *Zhvillimi i kulturës Islame tek shqiptarët gjatë shekullit XX*, (Tiranë: AI-ITC 1997), 88.

²⁸ Bekir Sadak, “Tarihin Getirdikleri: Biz Oralarda Kalmalydık. Prof. Bekir Sadak İle Konuşma”, *el Hilal*, 4/22 (1990), 15.

²⁹ Meddah Medresesi müfredatı ile ilgili bkz: Ali, “Roli i Ataullah Efendi Kurtishit Në Ruajtjen e İdentitetit Fetar Tek Shqiptarët”, 86-94; Jahjai, *Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*, 18-20.

³⁰ Sadak, “Biz Oralarda Kalmalydık”, 15.

³¹ Nesimi, “Roli i Hoxhallarëve Të Tetovës Në Mbrojtjen e İdentitetit Dhe Tërësisë Kombëtare”, 38.

³² Çocukluğumuzdan itibaren annemin doğum yeri olan bu beldenin isminin, Vrapçişte değil Raptiştah olarak kullanıldığına şahit olduk.

³³ *Birlik*, “Makedonya İslam Dini Câmiası'nın Evkaf Meclisi Yönetmenleri ve Ulemâ Meclisi Üyelerinin Müşterek Oturumları Yapıldı”, (20 Şubat 1948), 4-5.

³⁴ Aruçi, “Kemal Aruçi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 02 Nisan 2020).

hapis ve cebrî işe mahkûm edilmiştir.³⁵ Dönem tam da bir yandan hocası Fettah Efendi ve arkadaşlarının³⁶ diğer taraftan da Yücelcilerin tutuklanıp yargılandığı dönemdi.

İki yıllık mahkûmiyetinden sonra köyüne dönen Kemal Aruçi, 1970 yılına kadar işsiz bırakıldı. Kendi köyünde gönüllü olarak Yeni Cami’de vaaz vermeye başladı. Hayatının sonuna kadar devam etmiş olduğu bu görevinde daima rejim tarafından göz hapsinde tutulmuştur. Hatta haklı bulunduğu durumlarda bile, sadece halk arasında huzursuzluğa sebep olma gerekçesiyle mahkûm edildiği durumlar olmuştur.³⁷

Devlet Arşivi’nde çalışmakta olan hocası Fettah Efendi’nin vefat etmesi üzerine, yine hocasının vefatından önce yapmış olduğu tavsiyeyle söz konusu kurumda araştırmacı ve uzman olarak görevlendirilmiştir. Kuzey Makedonya ve Kosova’ya ait Osmanlı Arşiv belgeleri üzerinde çalışmakta olan Kemal Aruçi, Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsçaya da hâkim olmasının yanı sıra bilgi ve donanımıyla da dikkat çekmiştir. Bu nedenle 1970 yılında şarkiyatçı Aleksandar Matkovski’nin ısrarı üzerine Makedonya Milli Tarih Enstitüsü’ne araştırmacı ve uzman olarak atanmıştır. 27 Ağustos 1977 yılında vefat etmiştir.³⁸

3. Kemal Aruçi’nin Din İşleri Başkanı Hamdiya Çemerliç’e Göndermiş Olduğu Mektup

Makalemizin konusunu teşkil eden mektup, Osmanlı ilim geleneğinde yetişmiş son dönem Osmanlı âlimlerinden Kemal Aruçi’nin dönemin Yugoslavya İslam Birliği Yüce Meclis Başkanı Hamdiya Çemerliç’e³⁹ göndermek üzere kaleme aldığı mektuplardan birinin kopyasıdır.⁴⁰

Uzun yıllar maaşsız olarak ve hiçbir sigorta güvencesi olmaksızın gönüllü görev yapmak durumunda kalan Kemal Aruçi’nin normal şartlarda olması gerektiği gibi altmış yaş sonrasında emeklilik hakkından yararlanması mümkün olamamıştır. Kemal Aruçi, çalışma yıllarının tanınması için işveren kurum olarak İslam Birliği’ne talep bildiren bir mektup yazmıştır. Kendisi ve kendisiyle aynı durumda olanların durumlarının düzeltilmesi için yazmış olduğu bu mektup hem Kemal Aruçi’nin hayatı hem de dönemi hakkında bize bilgi veren bir belge niteliğindedir.

³⁵ Kasim Dobrača, “Sječanje na Kemal ef. Aručija”, *Glasnik VIS*, 40/6 (1977), 686.

³⁶ *Birlik*, “Fettah Rauf ve Onun Grubuna Dahil Balistlerin Yargılanması”, (1 Ekim 1947), 4-5.

³⁷ Aruçi, *Şiirlerim*, 34.

³⁸ Hayatı ve çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz: Jahjai, *Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*, 41-85.

³⁹ Hamdiya Çemerliç 1905 yılında Yanya şehrinde doğmuştur. İlkokulu doğum yerinde, Şeriat Ortaokulunu Saraybosna’da okumuş, 1931 yılında da Belgrat Hukuk Fakültesi’nden mezun olmuştur. Fransa’ya doktora eğitimi için giden Hamdiya Çemerliç, 1936 yılında Sorbon Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde doktora tezini savunmuştur. Doktoradan sonra Bosna’ya geri dönmüş ve 1938 yılında Saraybosna Yüksek Şeriat Okulu’nda (günümüz İlahiyat Fakültesi) asistan olarak çalışmaya başlamıştır. Saraybosna Hukuk Fakültesi’nde öğretim görevlisi, bir dönem Saraybosna Üniversitesi’nde rektörlük gibi vazifeleri ifa eden Hamdiya Çemerliç, 1977 yılında Yugoslavya Cumhuriyeti İslam Birliği Yüce Meclis başkanı vazifesine getirilmiştir. Prof. dr. Ahmed Smayloviç ve reisü’l-ulemâ Naim Hacıabdîç Efendî ile beraber İlahiyat Fakültesinin açılışında ve ders müfredatının hazırlanmasında hazır bulunmuştur. Ayrıca Gazi Hüsrev Bey Medresesi’nde reform yapılması ve kız şubasının açılması çalışmalarında da aktif görev almıştır. 1976-1986 yılları arasında Saraybosna İlahiyat Fakültesi’nde hoca olarak çalışmıştır. 1990 yılında Saraybosna’da vefat etmiştir. Hilmo Neimarlija, “Akademik Prof. Dr. Hamdiya Çemerliç 1905-1990”, *Glasnik*, 1, (1990), 146-149.

⁴⁰ Zira daha önce de İslam Birliği’nin resmi yayınlarında Cozo’nun görüşlerine yer verme suretiyle bunların İslam Birliği ve Müslümanların genel kabul gören görüşleri gibi sunulmasından dolayı duymuş olduğu rahatsızlığı dile getirmek için kaleme almış olduğu mektubun bir kopyası merhum Muhammed Aruçi’nin bireysel kütüphanesinde bulunmaktadır.

Mektubun başında Kemal Aruçi önce kendi eğitimi hakkında bilgi vermektedir. İlahiyat Medresesi mezunu olduğunu ifade eden Kemal Aruçi ayrıca bu okulun kurucu ve yöneticilerini zikretmektedir. 12 yıllık (1931-1944) bir eğitim süresinden bahsetmesi Meddah Medresesi'nin “bünyesinde ilk orta ve yüksek kısımlarını barındıran” oluşan bir yüksekokul olduğu⁴¹ bilgisini teyit etmektedir.⁴²

Mektubun devamında eğitimini tamamladıktan sonra kendi köyünde vaiz olarak görev yapmaya başladığını ifade etmektedir. Köyde üç cami bulunmasına ve bu camilerde eğitimi olmayan kişilerin görev yapmalarına rağmen, yüksek okul mezunu Kemal Aruçi'ye imamlık gibi resmi bir görev verilmemesi dikkate değerdir. Bunun başlıca nedeni elbette ki Osmanlı ilim geleneğine sahip çıkan bir okuldan mezun olması ve şahsiyetli tavrıdır. ‘Yeni düzene alıştırmaya’ faaliyetlerini hızla uygulamaya koyan resmi makamlar için bu tavır tehdit olarak görülüyordu. Bu sebeple, Meddah Medresesi'nin uyumsuz yönetici ve öğrencilerinin resmi bir görev ifa etmelerine izin verilmediği gibi birçoğu senelerce hapishanelerde süründürülmüşlerdir.⁴³ Kemal Aruçi de bu sebeplerden dolayı tutuklanmış ve hapse mahkûm edilerek bunun bedelini ödemiştir.⁴⁴

Gönüllü olarak üstlenmiş olduğu vaizlik görevini ifa ederken Kemal Efendi sadece doğum yeri olan Vrapçište'ye değil, bütün bölgeye dini, milli, sosyal ve kültürel sahalarda önemli katkılar sağlamıştır.⁴⁵ Mektubunda da ifade ettiği gibi sadece vaaz etme ile yetinmemiş, ehil biri olarak cemaatin dinî meseleler ile ilgili sorularına da cevap vermiş, hem bireysel problemlerine hem de toplumsal sorunlarına İslâmî çözümler üretmiştir. Vrapçište köyündeki Hacı Ahmed Camii'nin inşa edilmişindeki önderliği⁴⁶ ve devir paralarının fakirlere dağıtılmasını sağlamak⁴⁷ gibi faaliyetleri onun sosyal sorumluluk sahibi biri olduğunun göstergesidir. Sadece Cuma vaazları ile yetinmeyip yatsı namazından sonra da evinde veya yakın arkadaşlarının evlerinde toplantılar düzenlemek suretiyle halkın dinî ve kültürel kimliğinin korunması için gayret sarf etmiştir. Mücadelesinde yeri geldiğinde toplumu bağnazlığa iten hurafelere ve hurafecilere var gücüyle karşı durmuş,⁴⁸ bazen de ilmî geleneği yok sayarak dinde reform yapmak isteyenlere de ilmî tarzda reddiyeler kaleme almıştır.⁴⁹

Kemal Aruçi mektubunda talebe yetiştirmekle meşgul olduğundan da bahsetmektedir. O dönemler, talebe yetiştirmek aslında her din adamının gönüllü olarak üstlendiği bir vazife idi. Nitekim Kuzey Makedonya'da İslam Birliği'nin bünyesinde muallimlik kadrosunun geçmişi yirmi yıldan daha geriye gidememektedir. Bu sebeple önceleri vaazlarıyla halkı aydınlatan din adamları, bu ilmî geleneği sürdürmek için talebe yetiştirmekle de uğraşmışlardı. Kemal Efendi mezuniyetinin akabinde vâiz olarak görev yaptığı caminin bahçesine bir medrese yaptırıp talebe okutmasını, Meddah Medresesi'nin kapatılmış olmasından dolayı bazı

⁴¹ Sadak, "Biz Oralarda Kalmalydık", s. 15.

⁴² Yüksekokul olmasına rağmen dönemin İslam Birliği okulun icâzetnamelerini lise seviyesinde kabul etmekteydi. Aruçi, “Üsküp'te Meddah Medresesi”, 190.

⁴³ Aruçi, “Üsküp'te Meddah Medresesi”, 195; ayrıntılı bilgi için bkz: Jahjai, *Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*, 26-38.

⁴⁴ Kasim Dobraça ve Aleksandar Matkovski'den naklen Jahjai, *Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*, 43.

⁴⁵ Kemal Aruçi'yi sadece bir vaiz ve eğitimci olarak değil onu aynı zamanda bir şair ve bir hat sanatçısı olarak da tanımaktayız. Bkz: Jahjai, *Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*, 81-83.

⁴⁶ Jahjai, *Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*, 44.

⁴⁷ Jahjai, *Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*, 80.

⁴⁸ Aruçi, *Şiirlerim*, 34; Jahjai, *Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*, 78-79.

⁴⁹ Jahjai, “Makedonyalı Kemal Aruçi'nin Hüseyin Cozo'ya Ehl-İ Kitabın İtikadi Durumu Hususundaki Reddiyesi”.

talebelerin eğitimi yarım kalmıştır. Bu talebelerin eğitimlerini tamamlamak üzere bazı dersleri evinde vermiştir. Ayrıca cezaevinde tutuklu bulunduğu sürede mahkûmlara okuma yazma öğretmesini, Kemal Aruçi'nin bu yöndeki faaliyetleri arasında zikredebiliriz. Mektubunda zikrettiği öğrenciler ise 1967-77 yılları arasında kendi evinde lise öğrencilerine yönelik özel bir sınıf oluşturarak eğitim verdiği hususi talebeleridir. Yetiştirdiği on iki öğrenciden dokuzu daha sonra üniversite bitirmiş, bunlardan dördü ise İslami ilimlerde profesör olmuştur.⁵⁰

Mektubundan da anlaşıldığı gibi, Kemal Aruçi'nin yürütmüş olduğu bu faaliyetlerin hiçbiri resmî bir görev olmadığından karşılığında ne bir maaş ne de herhangi bir sağlık veya sigorta güvencesi elde etmiştir. Kızı ile yapmış olduğumuz görüşmelerden⁵¹, Kemal Aruçi'nin o yıllarda tütün üreticiliğinden, hat sanatına dair meşk ettiği tablolarından, eşinin terzilik işlerinden geçimini temin ettiğini öğrenmekteyiz. Sahip olduğu bilgi birikimi ona bir süre sonra önce Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi, daha sonraları da Millî Tarih Enstitüsü gibi kurumların kapısını açacaktır. Hocası Fettah Efendi'nin tavsiyesiyle bu vazifelere atandığında yaşı ilerlemiş, sağlığı da epey bozulmuştur. Altmış yaş sonrası emekliliği için yeterli resmi çalışma süresine sahip olmadığından durumuna bir çözüm bulunması umuduyla dönemin Yugoslavya Cumhuriyeti İslam Birliği Yüksek Meclis Başkanı Hamdija Çemerliç'e bir mektup ile müracaat etmiştir. Mektupta dikkat çeken bir diğer husus ise, İslam Birliği'nin Çalışma Sigortası Kurumu ile yapmış olduğu anlaşmada *icazetli* vaizlerin çalışma sigortasından yararlanma hakkından hariç tutulmalarıdır. Kendisi gibi bu tür bir mahrumiyete maruz bırakılan *icazetli* sayısının fazla olmamasına dikkat çeken Kemal Aruçi, *icazetli* vaizlerin eğitim, birikim ve diğer hizmetleri sebebiyle herkesten çok bu haklardan yararlanmaya hakkı olduğunu vurgulayarak, bu haksızlığın giderilmesini talep etmektedir. Kemal Efendi, 28 Şubat 1977 tarihli bu mektubunun müspet ya da menfi, herhangi bir cevabına şahit olmadan, aynı yılın 27 Ağustos'unda geçirmiş olduğu kalp krizi neticesinde rahmet-i Rahman'a intikal etmiştir.

Sonuç

Osmanlı sonrası Osmanlı kültürünü korumak için mücadele veren ilim adamlarının hayatları ve çalışmaları hakkındaki kayıtlar, bilgi ve belgeler oldukça sınırlıdır. Son dönem çalışmalar ancak toplumsal hafızaya dayanarak hazırlanmıştır. Sigorta ve emeklilik durumunun düzelmesi ümidiyle kaleme alınmış olan bu mektup, Kemal Aruçi'nin hayatı hakkında bilgi veren kendi kaleminden çıkmış yazılı belge niteliğini taşımaktadır. Ayrıca bu mektup bize kendilerini yetiştirmiş olan kültür ile bağlarını koparmamaya direnen ulemanın durumuna da ışık tutabilecek nitelikte bir belge niteliğindedir. Yetkili mercilere mektup yazmak suretiyle hem kendi hem de kader birliği yaptığı diğer ilim adamlarının durumunun düzeltilmesi için bir hak arayışını, bir umudu taşıyan bu mektup bize dönem ile ilgili bazı yeni bilgiler edinmek ve bazı bilgileri de teyit etme imkânı vermektedir. Bu ve benzeri belgeler, bir şahsiyetin hayatı ve toplumsal çevresi ile birlikte okunduğunda, bizlere o dönemin aydınlatılmasına dair çok önemli bilgiler verebilmekte ve canlı bir şahitlik timsali olabilmektedir.

Kaynakça/References

Ardıcı, Mehmed. *Yücelciler 1947/Makedonya'da Müslüman Direnişi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.

Aručı, Muhammed. *Kemal Efendi Aruçi: Şiirlerim*. Üsküp: Logos-A, 1999.

⁵⁰ Jahjai, *Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*, 65-67.

⁵¹ Bahsi geçen kızı annem Nihal Hanımdır.

- Aruçi, Muhammed. “Kemal Aruçi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 02 Nisan 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kemal-aruci>
- Aruçi, Muhammed. “Üsküp’te Meddah Medresesi”. *Balkanlar’da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Sofya Nisan 21-23. 2000)*. ed. Ali Çaksu. 181-198. İstanbul: İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2002.
- Bardhi, İsmail. *Hafiz İbrahim Daliu dhe Ekzegjeza e Tij Kur’anore*. Shkup: Logos A, 1998.
- Bardhi, İsmail. “İslam and Muslims in Macedonia”. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 36/4, (July 2016), 27-36. <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol36/iss4/3>
- Birlik*. “Makedonya İslam Dini Câmiası’nın Evkaf Meclisi Yönetmenleri ve Ulemâ Meclisi Üyelerinin Müşterek Oturumları Yapıldı” (20 şubat 1948), 4-5.
- Birlik*. “Fettah Rauf ve Onun Grubuna Dahil Balistlerin Yargılanması” (1 Ekim 1947), 4.
- Çelebi, Evliya. *Seyâhatnâme*. sad. Çevik Mümin. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1996.
- Dobraça, Kasim. “Sječanje na Kemal ef. Aručija”, *Glasnik VIS*, XL/6 (Sarajevo 1977), 686-688.
- Erken, Ali. “Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu: 1955-1967”, *History Studies İnternational Journal of History*, 10/3, (April 2018), 53-64. http://www.historystudies.net/dergiayrinti/soguk-savas-donemi-tito-nasir-yakinlasmasi-ve-yugoslavya-musluman-toplumu-1955-1967_1069
- Jahjai, Meral. “Makedonyalı Kemal Aruçi’nin Hüseyin Cozo’ya Ehl-İ Kitabın İtikadi Durumu Hususundaki Reddiyesi”, *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (Nisan 2018), 52-104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/rumeli/issue/36754/418872>
- Jahjai, Meral. *Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Lita, Qerim. “Medresetë e Bashkësisë Fetare İslame Në Shkup Gjatë Sundimit Të Mbretërisë Së SKS (Jugoslave)”. *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare (Simpozium Shkencor 17 Nëntor 2012 Shkup)*. 108-119. Üsküp: Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları, 2012.
- Mustafa, Avzi. “Konflikti i İmamëve me Mësuesit Serbë Ndëmjet Dy Luftërave Botërore Në Maqedoni”. *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare (Simpozium Shkencor 17 Nëntor 2012 Shkup)*. 180-189. Üsküp: Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları, 2012.
- Nesimi, Qani. “Roli i Hoxhallarëve Të Tetovës Në Mbrojtjen e İdentitetit Dhe Tërësisë Kombëtare Shqiptare-Rasti Molla Garip Ramiz Beadini”. *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare (Simpozium Shkencor 17 Nëntor 2012 Shkup)*. 34-42. Üsküp: Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları, 2012.
- Neimarlija, Hilmo. “Akademik Prof. Dr. Hamdija Čemerlić 1905-1990”, *Glasnik*, 1, (1990), 146-149.
- Nexhipi, Lutfi. *XV-XVI. Yüzyıllarda Makedonya’da Kültür ve Medeniyet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

- Nureddin, Abdülmecit. *Balkanlardan Türkiye'ye Göç ve Etkileri*. Ankara: Çağla Yayıncılık, 2011.
- Nureddin, Abdülmecit. "Dünden Bugüne Makedonya Türkleri", *Hikmet-İlmi Araştırma Dergisi*, 11 (Mayıs 2008), 172-195.
- Ortaylı, İlber. "Osmanlı'da Millet Sistemi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Nisan 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/millet>
- Roberts, M. John. *Avrupa Tarihi*. çev. Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2015.
- Zekaj, Ramiz. *Zhvillimi i kulturës Islame tek shqiptarët gjatë shekullit XX*. Tiranë: AI-ITC, 1997.
- Sadak, Bekir. "Tarihin Getirdikleri: Biz Oralarda Kalmalıydık. Prof. Bekir Sadak İle Konuşma", *el Hilal*, IV/22 (1990), 15.

EKLER

Ek. 1: Dilekçenin Tercümesi

SAYGI DEĞER HACI REİS EFENDİ

Ben Üsküp İlahiyat Medresesi mezunuyum. 1 Ekim 1931 tarihinde kaydımı yaptırmış olduğum bu okuldan, 15 Nisan 1944 yılında mezun oldum. Mezuniyetten hemen sonra Gostivar çevresindeki Vrapçište köyünde – ki bu benim doğum yerimdir – icazetli vaiz olarak görev yapmaya başladım.

Mezunu olduğum okul, Makedonya'nın tanınmış alimlerinden olan merhum Ataullah Efendi tarafından yönetilmekteydi. Aynı zamanda medresenin müderrisi de olan Ataullah Efendi'den sonra bu görev, talebesi büyük alim müderris Abdülfettah Efendi Abdür-rauf tarafından devam ettirilmiştir. Söz konusu medresenin üç nesil icazetli mezunu bulunmaktadır. Ben üçüncü nesil mezunlarından biriyim. İcazetnamem, Medrese'nin yöneticisi görevini ifa eden yüksek dereceli müderris Abdülfettah Efendi tarafından imzalanmıştı.

Eğitimimi tamamladıktan sonra Vrapçište köyünde daimi vaiz olarak görev yapmaya başladım. Günümüzde de hala aynı yerde görev yapmaya devam etmekteyim. Vrapçište köyünde üç cami vardır. Her üç camide imamlık görevi eğitimsiz kişiler tarafından yürütülmektedir. Köydeki özel koşullar gibi, imamlık görevlerinin de başkalarının elinde olması nedeniyle hiçbir camide imamlık vazifesini üstlenmeme imkan olmamıştı. Yüksek eğitim görmüş bir icazetli olarak ben görev alanımı sadece vaaz anlatma ile sınırlandırmayıp cemaatin iman, itikat, namaz, zekat, hac ile ilgili sorularını cevaplandırıp konu ile ilgili müşküllerinde çözüm önerisinde bulunmaktayım. Bu vazifelerin dışında lise eğitimi gören birkaç öğrenciye ders dışı eğitim vererek kendilerinin normal lisenin yanı sıra dışardan Saraybosna Gazi Hüsrevbeg veya Priştine'deki Alaüddin Medresesi'nden de mezun olmalarına yardımcı oldum. Bu öğrencilerden dördü günümüzde Kahire El Ezher Üniversitesi'nde eğitimlerine devam etmektedirler. Bunların arasında Usulu'd Din Fakültesi ikinci sınıfta eğitim gören oğlum da yer almaktadır.

İfa etmiş olduğum görevlerin karşılığında herhangi bir ücretin verilmemesi sonucu ailemin işesini temin mecburiyeti beni bir işe girme zorunda bırakmıştır. Böylece 1964 yılından itibaren Üsküp'teki Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti Arşivi ve Milli Tarih

Enstitüsü'nde uzman olarak görev yapmaktayım. Evde çalışıyorum. Sadece haftada bir gün Üsküp'teki ofisime gidiyorum. Bu durumda ve bu yaşında bile köyümde müderris ve vaiz olarak görev yapmaya devam etmekteyim. Ben 1918 doğumluyum. Altmış yaş sonrası emekliliğe hak kazanabilmem için yedi yıl gibi sigortalılık süresinin tanınmasına ihtiyacım vardır. İslam Birliği'nin Sosyal Güvenlik Kurumu ile yapmış olduğu anlaşma vaizleri de kapsamamaktadır. Gerçi imam görevi yapamayan müderris-vaizlerin sayısı fazla değildir. Muhtemelen bundan dolayıdır ki bu çalışanlar sosyal sigortaya hak kazanan çalışanlar arasına dahil edilmemişlerdir. Makedonya'da bunların sayısı beş'i geçmemektedir. Ve ben bunların da bu haklardan mahrum edilmemesi gerektiğini düşünüyorum.

Yedi sene gibi bir süre daha çalışmaya gücüm de sağlığım da el vermediğinden Sayın HACI REİS EFENDİ 33 yıllık vaiz olarak size yönelerek icazetli vaizlerin de İslam Birliği'ne hizmet süreleri göz önüne tutulup sosyal güvenlik haklarından yararlanabilenlerin arasına dahil edilmesi konusunda gerekli adımların atılması suretiyle bu meseleye bir çözüm getirmenizi talep ediyorum. İcazetli vaizlerin bu tür haklardan yararlanmaya en çok hakları olduğunun kanısındayım.

SAYGI DEĞER HACI REİS EFENDİ size sesleniyorum. Çünkü böyle bir talebi ancak sizin anlayışla karşılayabileceğinizi ümit ediyorum.

En son olarak da sizi İslami selamlama ile selamlıyorum:

28-II-1977

VRAPÇIŞTE

Vrapçište

C.

Saygılarımla

KEMAL ARUÇI

Gostivar,

Makedonya S.

Ek. 2: Dilekçenin Ash

Visokopogotovanom Hadisi Reis Efendiji
SARAJEVO

Završio sam Teološku Medresu u Skoplju, koju sam pohagao počev od 1- oktobra 1931, pa sve do 15- aprila 1944- godine, gde sam diplomirao, i od toga dana kao idzasetlija služim kao vaiz u selu Vrapčistu, blizu Gostivara, u koju sam i rogen. Upravitelj i müderris ove medrese je bio čuveni alim u Makedoniji, merhum Ataullah Efendija, koga je nasledio njegov čuveni učenik, veliki alim, müderris, merhum Abdülfettah Efendi Abdürreuf. Ova medresa je imala tri generacije idzasetlija, negu kojima ja sam jedan od treće generacije. Idzasetnamu sam dobio ličnim potpisom visokokvalitetnog müderrisa merhum Abdülfettah Efendija, kao tadašnjeg upravitelja i müderrisa ove medrese.

Po završetku studija stalan sam vaiz u selu Vrapčistu. I sada obavljam istu dužnost. Imamo tri dzamije, čiji su imami do posljednjeg dana neobrazovani ljudi. Radi specifičnih uslova u selu, i radi toga što su imameti triju dzamija bili u rukama drugih ljudi, koji nazaostlost nisu imali nikakvo obrazovanje nije mi pao u ruke da budem imam. Kao idzasetlija nisam nikad samo vazio nego sam odgovarao na svako pitanje dzemaata i rešavao njihove probleme, koji su bili u vezi sa imanom, itikadom, namazom, zekatom, hadzdom isa ostalim pitanjima vezanim za islamom. Bavio sam se i sa pripremanjem i obrazovanjem nekoliko taleba, koji su pohagali gimnaziju i koji su uz to položili vanredne ispite i završili Gazi Hüsvrevbegovu Medresu u Sarajevu, ili Alauddin medresu u Prištini, od kojih četvorica u momentu se nalaze u Kairu i studiraju u univerzitetu EL-EZHER. Jedan je od njih moj sin -u drugoj godini Küllijjetü usulid-dina.

Buduci nisam bio plaćen za izdržavanje svoje familije bio sam primoran da se zaposlim, i tako, počev od 1964 godine saradnik sam Drzavnog Arhiva i Instituta za Nacionalnu Istoriju S.R. Makedonije u Skoplju. Radim kod kuće samo jedan dan u nedelju radim u službenoj kancelariji, u Skoplju. S takvim načinom i u ovim godinama radim i kao müderris i vaiz svoga sela. Rogen sam 1918 godine. Potreban mi je staz od sedam godina, kako bi po šedesetogodine mogao zivota mogao da se penzionišem. Dosadašnjim ugovorom Islamske Zajednice sključenim sa upravom Socijalnog Osiguranja Radnika Vaizima nije priznato pravo na socijalno osiguranje. Zaista nema mnogo müderrisa-vaiza, koji ne služe kao imami. Možda radi toga oni nisu uključeni u radovima onih koji imaju prava na socijalno osiguranje. Možda takvih u Makedoniji ima oko četiri ili pet osoba, za koje mislim da je potrebno da ne budu izostavljeni.

Buduci da ne mogu raditi još sedam godina, kao vaiz sa stazom od 33- godine rešio sam da se obratim vama Dragi HADŽI REIS EFENDIJA i da vas molim da preduzmete potrebne mere za uključivanje vaiza-idzazetlija u redovima onih koji imaju prava na socijalno osiguranje, kako bi oni i oni mogli iskoristiti staz službe u Islamskoj Zajednici. Smatram da vaizi idzazetlii imaju mnogo više zasluge od današnjih imam efendija zatakvo socijalno osiguranje.

Obracam se vama VISOKOPOŠTOVANI HADŽI REIS EFENDIJA jer se nadam da cu naici samo na vaše razumevanje, i molim po mogućnosti da mi se odgovori.

Na kraju pozdravljam vas sa islamskim tehijje-i tajjibom:

28-II-1977

V R A P Ç I Ş T E

S poštovanjem :

K E M A L A R U Ç I
Selo Vrapçište, kod Gostivara
S.R. Makedonija